

מכתבים

הרב משה גינצלר

ירושלים

"צְרוּפָה אֶמְרָתְךָ מְאֹד"

דקדוק המקרא כדרך ליישוב סתירות

תגובה למאמר 'זאלה המלכים', הרב נפתלי הסופר, פשטות יד.

בגיליון הקודם של פשטות המתחדשים (גיליון י"ד, שבט תשפ"א) התייחס הרב נפתלי הסופר לטענה שרחבעם ואביה מוצגים בספר מלכים כרשעים, ודחאה כראוי לה. ואכן, כל המעיין במקראות ייווכח על נקלה כי טענה זו אין לה רגליים בפשט הכתובים; עיקרי הדברים בעניין זה כבר נאמרו כולם במאמרו של הרב הסופר, ולהלן ברצוני לשוב עליהם ולחדד אותם מעט.

אולם לפני כן ראוי להקדים הקדמה חשובה. יש הנוטים לעסוק רבות בשאלה האם דמויות אלו ואחרות במקרא היו רשעים או צדיקים, משל יש בידם למנות כל עוונותיהם וזכויותיהם ולהכריע להיכן הכף נוטה. רבים שוכחים כי המקרא אינו מחלק את דמויותיו לשני מחנות, אלו אישי מופת שלא חטאו מעולם ואלו רשעים גמורים שאין בידם שום זכות; גם צדיק יכול לחטוא ואף על פי כן לא זו מצדקותו, ומאידך ישנם גם רשעים המרבים במעשים טובים ועדיין רשעים הם. האם כל מי שעובד עבודה זרה הוא רשע? אם כן, אף שלמה רשע היה; והאם כל מי ששב בתשובה על חטאיו הוא צדיק? אם כן, אף אחאב צדיק גמור היה. הניסיון לדון בעניין 'צדקותו' או 'רשעותו' של אדם זה או אחר צריך להיעשות בכלים עדינים מאוד, ובהבחנה דקה בין דם לדם ובין דין לדין.

כבר אנשי כנסת הגדולה רצו לקבוע מי מבין המלכים יש לו חלק לעוה"ב ומי אין לו חלק לעוה"ב, ונחלקו במנינם. אלו אומרים אף שלמה בכלל ואלו חולקים, אלו אומרים אף מנשה בכלל ואלו חולקים, ודורשי רשומות אומרים שכולם יש להם חלק לעוה"ב, עד ש"בשעה שנמנו ואמרו 'שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא', יצתה בת קול ואמרה: 'הַמְעַמָּה יִשְׁלַמְנָה, פִּי מְאַסְתָּ? כִּי אַתָּה תִבְחָר, וְלֹא אֲנִי? ! וּמָה יְדַעְתָּ דְבָר?'¹ (ירושלמי סנהדרין פ"ה"ב, ועי' בבבלי שם פרק חלק). כביכול שאל הקב"ה: האם בידכם נתונה ההכרעה את מי בחרתי ומי מאסתני? "ומה ידעת דבר!?"

¹ לשון הכתוב באיוב, לד לג.

וזאת אף על פי שכאשר מדובר במלך ממלכי יהודה וישראל קל יותר לדעת האם היה צדיק או רשע, כיוון שהמקרא מציין בכל מלך ומלך האם עשה הישר בעיני ה' או להיפך, וציונים אלו בדרך כלל מדודים מאוד וקובעים מדרג ברור בין המלכים. אולם יש להבחין, כי בביטויים אלו ישנן דקויות קטנות שיכולות לשנות את העניין כולו, והוספת או השמטת תיבה אחת יש בה כדי ללמד על עולם ומלואו. למשל, שונה מאוד הביטוי "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה'" מהביטוי "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֵינוּ", שכן לא הרי מלך שנתייחד שם ה' עליו כהרי מלך שלא נתייחד עליו שם שמייים²; ועל זו הדרך, לא הרי מי שנאמר עליו שהלך "אַחַר חַטָּאת יִרְבְּעַם בֶּן נְבֹט", כהרי מי שנאמר עליו שהלך "בְּדֶרֶךְ יִרְבְּעַם וּבַחַטָּאתוֹ". והדוגמאות רבות.

לפיכך, כשאנו מנסים ליישב המקרא על אופניו ולהבין מי מהמלכים צדיק היה ומי הרשיע לעשות, יש להישמר מפני ניתוחים גסים ולא מדויקים של הדברים.

א. רחבעם ואביה

כך גם כשאנו באים לדון אודות רחבעם ובנו אביה, מלכי יהודה. האם אכן הוצגו בספר מלכים כרשעים? עיון מקיף מלמד כי הניסוח הקבוע בתנ"ך לגבי מלכים רשעים הוא "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' ". מטבע לשון זו נאמרה ברבים ממלכי יהודה (שלמה, יהורם, אחזיה, מנשה, אמון, יהואחז, יהויקים, יהויכין וצדקיהו) וכמעט בכל מלכי ישראל, למעט ירבעם בן נבט ויהוא בן נמשי. שני מלכים אלה אכן היו שונים משאר מלכי ישראל: שניהם היו צדיקים בתחילת דרכם, וכוונתם הייתה בתחילה רצויה בעיני ה'.

לעומת זאת, לגבי רחבעם נאמר ביטוי מרוכך יותר: "וַיַּעַשׂ הָרַע כִּי לֹא הִכִּין לְבֹו לְדָרוֹשׁ אֶת ה' " (דברי הימים יב, יד). הנביא לא מזכיר שעשה הרע "בְּעֵינֵי ה' ", כלומר שחטא להכעיס, אלא שעשה הרע ועבד ע"ז רק כי "לא הכין ליבו". הוא לא חינך את עצמו בצורה נאותה לעבודת ה'. נראה כי רחבעם היה כלי פגום מעיקרו, ולכן גם התביעה עליו הייתה פחותה בהתאם. מסיבה זו מופיעה ההנמקה – "כי לא הכין לבו" – ולא נאמר שהיה רע "בְּעֵינֵי ה' ".

ואילו אצל אביה לא נאמר כלל "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' ", אלא שהלך בחטאי אביו (כלומר, שעבד ע"ז), "וְלֹא הָיָה לְבָבוֹ שְׁלֵם עִם ה' אֱלֹהֵיוּ כְּלָבָב דָּוִד אָבִיו" (מלכים א טו, ג). ביטוי זה נמצא גם אצל שלמה (מלכים א יא, ד) ואצל אמציהו (דברי הימים ב כה, ב), שאמנם אינם נמנים על המלכים השלמים, אולם בדרך כלל גם עם רשעים אל יכתבו.

שימת לב לביטוי זה תלמד אותנו להתבונן מחדש במלכים אלו, ולמצוא כי התיאור של אביה בדברי הימים הוא אכן של מלך צדיק שחטא כמה חטאים, כבדים יותר או פחות, בדיוק כשלמה וכאמציהו. שלשתם חטאו בעבודה זרה ובגילולי העמים, אך על שלשתם נמנעה התורה מלכתוב שעשו את הרע בעיני ה' אלא ציינה שנותרו ביושרם, אף שהייתה בלבבם גם פנייה לעבודה

² וע"ע במדרש חסירות ויתירות (בתי מדרשות ח"ב עמ' רפ"ז) מש"כ בעניין ייחוד שם ה' על אדם מסויים.

זרה. הם לא מעלו בה' ובגדו בו, כמו שמופיע אצל מלכים אחרים כאחז (דברי הימים ב כח, יט-כב ועוד) ומנשה (דברי הימים ב לג, יט), אלא נותרו עבדיו ובני בריתו, למרות שנכשלו בעבודה זרה.³

דיוק הפסוקים מעלה כי גם בתוך שלישיה זו, קיים הבדל בין שלמה ואביה לבין אמציה: בעוד שעל שלמה ואביה נאמר "ולא הָיָה לָבְבוּ שָׁלֹם עִם ה' אֱלֹהֵינוּ", הרי שעל אמציה לא נתייחד שמו של הקב"ה, ונאמר עליו רק "וַיַּעַשׂ הַיְשָׁר בְּעֵינֵי ה', רַק לֹא בָלָבָב שָׁלֹם". הרי שהפסוק מציב את אביה דרגה אחת למעלה מאמציה, יחד עם שלמה המלך.

באשר לאפיו של רחבעם, כבר העיר נכונה הרב הסופר כי רחבעם נגרר אחרי עמו, והיה מושפע מאוד מסובביו. ואכן, פסוקים רבים מלמדים כי רחבעם היה מלך חלש ונרפה, ומקרא מלא דיבר הכתוב: "וַיִּרְחַבְעָם הָיָה נֶעַר וְרַךְ לָבָב, וְלֹא הִתְחַזַּק לְפָנֵיהֶם [=לפני אויביו]" (דברי הימים ב יג, ז). וזאת בדומה לאביו שלמה, שהיה אף הוא "נֶעַר וְרַךְ"⁴. רחבעם היה בן ארבעים ואחת במלכו, ואם נאמר עליו שהיה אז "נֶעַר וְרַךְ לָבָב" כנראה שהיה רפה ורך-לב בצורה יוצאת דופן. וכך פירש במצודת דוד (בעקבות רד"ק), שהיה "בלא אימוץ הלב כנער בשנים... [ו]היה מתפחד לרדת במלחמה".

רוך-ליבו של רחבעם ניכר גם במה שנאמר עליו (מלכים א יד, כח; דברי הימים ב יב, יא) כי מדי בואו להתפלל בבית המקדש היו נושאים לפניו הרצים מגיני נחושת, מרוב פחדו מאויביו שבתוך הממלכה או שמחוצה לה.⁵

עובדה זו בוודאי עמדה לו לרחבעם לנקודת זכות, כיוון שמטבעו לא היה אדם תקיף ואיתן בדעתו ולכן הלך שובב בדרך ליבו ונטה אחרי עמו, שריו או עֲשָׂרו. אך בנוסף, ראוי לזכור גם שרחבעם שבמקרא לא היה חוטא גמור בשום מצב: כבר בראשית מלכותו הוא מציית לשמעיהו הנביא ולא עולה להשיב לו בכוח הזרוע את עשרת השבטים שמרדו בו. זהו מקרה כמעט יחיד במינו בתולדות העימות בין מלוכה לנבואה (שאפילו מלכים צדיקים כאסא ויאשיהו נכשלו בו) שבו מלך מציית לנביא. ואף לאחר מכן שב רחבעם בתשובה, בעקבות מסע שישק, ונאמר בו במפורש שהיה עולה תכופות להתפלל בבית המקדש (וכדלעיל)⁶.

³ הלשון המופיעה בשלמה וברחבעם היא "עזיבת ה'": על שלמה נאמר (מ"א י"א ל"ג): "וַיַּעַן אֶשֶׁר עֲזָבוּנִי, וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְעֵשֶׂתֶרֶת אֱלֹהֵי צִדְוִן לְכַמּוֹשׁ אֱלֹהֵי מוֹאָב וּלְמַלְכָם אֱלֹהֵי בְנֵי עַמּוֹן, וְלֹא הָלְכוּ בְּדַרְכֵי לְעִשׂוֹת הַיְשָׁר בְּעֵינֵי וְחֻקְתִּי וּמִשְׁפָּטֵי קְדוֹד אֲבִיו", וביארו המפרשים שהפס' מתייחס לשלמה; וברחבעם כתיב (דה"ב י"ב א-ה'): "וַיְהִי כִּהְיוּ מַלְכוֹת רַחְבְּעָם וְכַחֲזָקָתוֹ עֲזָב אֶת תּוֹרַת ה' וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמוֹ... וְשִׁמְעִיָה הִנְבִּיאָה בָּא אֶל רַחְבְּעָם וְשָׂרִי יְהוּדָה אֲשֶׁר נֶאֱסָפוּ אֵל יְרוּשָׁלַם מִפְּנֵי שִׁישָׁק, וַיֹּאמֶר לָהֶם: כֹּה אָמַר ה', אַתֶּם עֲזַבְתֶּם אֹתִי וְאֶף אֲנִי עֲזַבְתִּי אֶתְכֶם בְּיַד שִׁישָׁק". ואולם, "עזיבה" היא מעשה של עזיבה בפועל, בעוד ש"מאיסה" משמעותו יחס של כוז לה' גם בלב ואילו "מעל" ו"כגידה" הם הפרה של ברית כרותה. משכך, המושגים האחרונים חמורים בהרבה מסתם "עזיבה" בפועל, שיכולה להיות זמנית ומונעת מתאוות ויצרים (ולא כתוצאה ממשנה סדורה של כפירה).

⁴ דברי הימים א כב ה.

⁵ אברכנאל ומצודת דוד, ורד"ק בפירושו הראשון, במלכים א יד, כז-כח; מצודת דוד והמיוחס לרש"י בשם מורו בדברי הימים ב יב, י"א.

⁶ וע"ע במלבי"ם מלכים ב פרק יב שם שמפרש בכל הפרשייה שרחבעם היה רק שוגג בע"ז ולא רשע ומזיד.

[מיהו, הרב הסופר כתב גם כי "נדמה אפוא ברור, כי רחבעם ואבים בנו לא חטאו בעבודה זרה"; אולם בפשוטו של מקרא בוודאי אין זה נכון, שהרי נאמר על אסא בן אביה: "וַיִּסֶר אֶת כָּל הַגְּלָלִים אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָיו", ומפורש שרחבעם ואביה עבדו ע"ז.⁷]

על כל פנים, בוודאי שרחבעם ואביה לא היו רשעים מוחלטים גם לפי ספר מלכים. הרעיון שבדברי הימים מוצג אביה כמלך צדיק נובע מהגישה לפיה דברי הימים נוטה לזכות כלפי מלכי יהודה בהשוואה לס' מלכים, גישה הנכונה בעיקרה (ויסודה בקדמונינו) אך שגויה בנדון דנן.

ב. צדקיהו

דקדוק במקרא נחוץ במיוחד בפרשיית צדקיהו מלך יהודה. הרב הסופר התעכב על הסתירה בין המקרא לדברי חז"ל בנוגע לצדקיהו: במקרא נאמר שעשה הרע, ואילו בחז"ל מצינו כמה וכמה פעמים שצדיק היה⁸. פתרון הבעיה שהציע הרב הסופר הוא נאה ומתקבל, ומיישב כמה קשיים בעניין זה; אולם הסתירה בין המקרא לחז"ל אינה הבעיה המרכזית לגבי צדקיהו. שהרי הגמ' עצמה (סנהדרין קג, א) שואלת שאלה זו בדיוק ומיישבת את המקרא בצורה פשוטה: שבמקרא נאמר עליו כן כי היה לו למחות בבני דורו הרשעים ולא מיחה, ואילו הוא עצמו צדיק גמור היה⁹. הבעיה הקשה יותר היא **מהיכן הסיקו חז"ל שצדקיהו, המתואר במקרא כעושה**

⁷ ייתכן שהדברים מוסבים גם על הבמות שבנה שלמה לע"ז, וצ"ע קצת.

⁸ ואגב, לענ"ד גם בזה לא דק הרב יוסף מיכאל יוסקוביץ (במאמרו בעניין זה שהתפרסם בגיליון ח של פשטות המתחדשים): הוא הוכיח שלפי חז"ל צדקיהו צדיק היה מהגמ' בסנהדרין קג. וסוכה נב; והלא זה ברור שמסנהדרין לא קשיא מידי, כיוון שהגמ' עצמה מקשה שם סתירה זו ומיישבת אותה היטב, ואילו הראיה מסוכה היא כיוון שנמנה שם צדקיהו בין ח' נסיכי אדם, וזה בפ"ע בוודאי שאינו מעיד על כלום, שהרי ייתכן שחזר אח"כ בתשובה בדומה לאדה"ר הנמנה שם באותו עניין, ועוד דהלא אפי' שאול נמנה בין ח' נסיכי האדם למרות שחטא כמה וכמה חטאים גדולים, ונאמר עליו ג"כ באותה לשון ממש של צדקיהו "וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' " ואף יותר חריף מכך, "יַעַן סָאֶסֶת אֶת דְּבַר ה' ". א"כ משם ליכא ראייה, אלא מכמה מקומות אחרים בחז"ל, כשבת קמט; הוריות יא; מו"ק טז; ערכין יז, ועוד (וא"צ כי רכלא ליחשוב וליזיל, והמקורות הובאו בארוכה ובסדר נאות במאמרו של הרב איתן שנדורפי שאציין להלן).

⁹ והדברים מבוארים היטב, כפי שביארו גם הרב יוסקוביץ והעורך הרב ישי הבלין בגיליון 8: צדקיהו אכן צדיק גמור היה, אף שדורו (ובייחוד שריו) היו כולם רשעים. אך צדקיהו מעולם לא הוציא את צדקותו מן הכוח אל הפועל, כיוון שכמעט מעולם לא קיבל כל החלטה שהיא ולא פעל נגד עמו ושריו (אם מרפיון רוח ואם מחוסר-יכולת לכאורה), למעט כמה החלטות בודדות, שהן שחרצו את גורלו לשבט או לחסד (החלטותיו להפך את שבועתו לנבוכדנצר וכן למרוד בו כנגד דברי ירמיהו שהזהיר אותו מכך, שהן שחרצו את גורלו לגלות וחורבן, כמש"כ בדה"ב ל"ו י"ב; והחלטתו לשחרר את ירמיהו משביו, שבזכותה זכה לקבורה, עי' מו"ק כח:). לכן, למעשה גרם המלך הצדיק לבני דורו הרשעים לעשות מה שליבם חפץ ולעבוד ע"ז, וא"כ בפועל "ויעש הרע בעיני ה' " אע"ג שהיה צדיק, והוא הוא מה שאמרו חז"ל "בצדקיהו נמי כתיב 'ויעש הרע בעיני ה' '? שהיה בידו למחות ולא מיחה" (סנהדרין קג).

לפי"ז פוחת ההכרח להגיע לחילוק (שייתכן שהוא נכון בפ"ע) של הרב הסופר, שנועד לענות על הסתירה. ומה שהקשה הרב הסופר עמש"כ "ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשו אבותיו, וכל הקורא תמה מיהם אותם אבותיו" – לענ"ד התשובה פשוטה, "אבותיו" הם כמוכן האבות שהבן מתדמה אליהם במעשיו ובפעולותיו או בא מכוחם, אפי' הם רחוקים ממנו דורות רבים (וכן למשל: "כִּי אֲבִיאֲנוּ אֶל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאֲבֹתָיו", שהכוונה לאבות אבותיו, שמכוחם ניתנה א"י לנוחלי הארץ); וכך גם כאן, "אבותיו" הם מנשה ואמון ואחז ולמעלה מהם, וכפי שפירשו על נכונה המפרשים. ובזה מיושב בפשיטות מה שהקשה "כיוון שאצל אביו לא מפורש מה היה חטאו, אנו עוד לא יודעים מה היה חטאו של הבן", ופשוט שהחטא הוא חטאם של מנשה ואמון וכו'. והיו יאשיהו ושמו נקיים.

הרע בעיני ה' ואף כרשע מובהק (כפי שניבא עליו יחזקאל (כ"א ל'): "וְאַתָּה הָלַל רָשָׁע נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל", לפי פירוש רוב ככל המפרשים שם¹⁰), היה למעשה צדיק גמור.

המאמר המקיף ביותר שמצאתי באשר לצדקותו של צדקיהו הוא מאמרו של הרב איתן שנדורפי, "צדקיהו מלך יהודה – רשע או צדיק?"¹¹, שבבקיאות גדולה הקיף את רוב ככל הנושא וציטט והזכיר את כל המקורות הנוגעים לעניין. הוא עומד שם גם על שאלה זו¹² ומביא ב' אופנים ליישובה:

לפי המהרש"א (בסנהדרין קג, א) עולה כי צדקת צדקיהו מוכחת מהמקראות בספר ירמיהו, שבו ישנם מקומות רבים המלמדים על צדקותו: מסופר שם למשל כיצד צדקיהו דורש את דבר ה' (ירמיהו כא, ב), ומבקש מירמיהו שיתפלל בעדו (ירמיהו לז, ג), וכיצד בהמשך הוא מקל את תנאי מאסרו הקשים של ירמיהו (שם שם, יז-כא), ולבסוף משחרר אותו מכלאו (שם לח, י). צדקיהו הוא אף היוזם של שילוח העבדים ההמוני בממלכת יהודה (שם לד, ח). מכך למדו חז"ל שצדקיהו צדיק היה. אולם פירוש זה של חז"ל, אם אכן מספר ירמיהו למדוהו, אכן סותר לכאורה את המפורש במקרא "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהָיו".

ובאמת, הפירוש הפשוט בזה הוא כמו שפירש המלבי"ם¹³, שחז"ל דייקו כן בקראי דדברי הימים, שם נאמר על צדקיהו: "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהָיו: לֹא נִכְנַע מִלְּפָנֵי יְרֵמְיָהוּ הַנְּבִיא מִפִּי ה', וְגַם בְּמִלְכָּה נְבוּכַדְנֶאֶצַּר מָרַד אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוּ בְּאֱלֹהִים: וַיִּקַּשׂ אֶת עֲרָפוֹ, וַיִּאֲמָץ אֶת לִבּוֹ מִשׁוּב אֶל ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:¹⁴". לא נאמר כי עשה הרע בעיני ה' [=עבד ע"ז] וגם לא נכנע וכו', אלא שעשה את הרע בכך שלא נכנע לירמיהו ובכך שמרד בנבוכדנאצר. אם כן עולה שמלבד זאת לא עשה רע, ומוכח בפשיטות ש"ויעש הרע" לא קאי על עבודה זרה וכדומה, אלא שצדקיהו צדיק היה.

וכבר קדם לו בדברים אלו המיוחס לרש"י¹⁵, שכתב: "ויעש הרע. מהו הרע, שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי ה', 'כמפורש (ירמיהו לח, יז-יט): 'וַיֹּאמֶר יֵרֵמְיָהוּ אֶל צִדְקִיָּהוּ, כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אִם יֵצֵא תֵצֵא וְגו' עַד דְּוֹאֵג אֲנִי אֶת הַיְהוּדִים וְגו'. וחוץ מחטא זה לא חטא, אלא בזה שלא שמע לדבר נביא מפי ה', ושעבר על שבועת נבוכדנאצר. אבל בתועבותיו והנמצא עליו על יהויקים – לא הרע לעשות. מפי ר' אליעזר ב"ר משלם זצ"ל¹⁶".

מובן כי דיוק כזה שומט את הקרקע מתחת ל'סתירה' כולה, ומגלה כי למעשה מאמר חז"ל אינו סתירה לפשוטו של מקרא, אלא להיפך, מסקנה מתבקשת מתוך פשוטו של מקרא.

¹⁰ רש"י, רד"ק, מהר"י קרא, ר"י טראני, ר"מ בן שמעון, מצ"ד, המלבי"ם, ועוד. וכ"ה ברש"י ברכות יח.:

¹¹ שמעתין, גליונות 161-162.

¹² שמעתין 162, עמ' 86 ואילך.

¹³ פירושו למלכים ב כד, יט.

¹⁴ דברי הימים ב לו, יב-יד.

¹⁵ כפירושו לדברי הימים, שם.

¹⁶ לא הוברר לחלוטין מיהו אותו רבינו אליעזר ב"ר משולם, רבו של בעל הפירוש המיוחס לרש"י על דה"י. ייתכן שיש להציע שהמדובר בר' אלעזר חזן ב"ר משולם משפייירא (תלמיד רבינו קלונימוס הזקן ב"ר יצחק), שהיה גם רבו של ר' שמריה ב"ר מרדכי משפייירא, תלמיד חבר לרבי"א.

ובנותן טעם להוסיף עוד את מה שכבר הזכרתי פעמיים למעלה, והוא שישנו הפרש בין אדם שנתייחד עליו שם שמיים למי שלא נתייחד עליו שם שמיים. והנה, המעיין ימצא כי למעלה מחמישים פעמים במקרא נאמר על אדם או ציבור מסויים שעשו את "הָרַע בְּעֵינֵי ה'"¹⁷, אבל רק פעמיים מתוכן (!) נאמר "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֵינוּ"¹⁸; ושתי פעמים אלו הן לגבי יהויקים וצדקיהו (דה"ב ל"ו ה'-י"ב), שאכן הושוו זה לזה (מלכים ב כד, יט; ירמיהו נב, ב). גם מדיוק זה מוכח כי צדקיהו לא היה במדרגה אחת עם שאר המלכים מיהודה ומישראל, אלא צדיק היה.

כל זאת לא בא לגרוע מהסברו של הרב הסופר - שהוא הסבר מצויין בפשוטו של מקרא המיישב תמיהות רבות, וניכר שבא מתוך העמקה ובקיאות רבה - אלא לבאר שהסבר זה יכול להוות פתרון שלישי גם לשאלה **מהיכן** הסיקו חז"ל שצדקיהו צדיק היה. שכן ייתכן גם שדייקו כן מהפסוקים בדרכו של הרב הסופר, וחילקו כמותו בין עבודה זרה לכניעה לדבר ה', ומכאן למדו שלא נאמר עליו שהוא עצמו היה רשע אלא שבמלכותו לא נכנע מלפני ה'. וא"כ שפיר יש ללמוד ממעשיו בספר ירמיהו שצדיק היה.

ואני לא באתי אלא להעיר, ויהי רצון שיקויים בנו מקרא שכתוב "גַּל עֵינֵי וְאַבְיָטָה נִפְלְאוֹת מִתּוֹרַתְךָ"¹⁹.

¹⁷ אני מוציא מכלל זה את דברים ד' כ"ה וי"ז ב', שם הכתוב אינו מדבר על ציבור או אדם מסויים אלא על מקרה אפשרי שאולי יתרחש.

¹⁸ פעם אחת מצאנו גם "כִּי סָעְלוּ אֶבְתֵּינוּ וְעָשׂוּ הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֵינוּ" (דה"ב כ"ט ו'), בדברי חזקיהו, אולם שם מתייחד שם ה' על דורו של חזקיהו (שאכן צדיקים היו) ולא על הדור המועל (דורו של אחז), ושיעור הכתוב הוא "ועשו הרע בעיני ה', שעתה מתייחד עלינו שמו".

¹⁹ תהלים קיט, יח.